

Секція 4. Актуальні проблеми сучасної філології та лінгводидактики

УДК 81-13

Горошкіна О. М., д.пед.н., професор (Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ)

ЦІНІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Завдання української школи полягає в моделюванні такої освітньої системи, яка відповідала б гуманістичним потребам суспільства загалом і кожної особистості зокрема. Одним із ключових компонентів формули нової української школи визначено «наскрізний процес виховання, який формує цінності» [1, с. 7]

У філософському енциклопедичному словнику поняття «цінність» потлумачено як належне та бажане, на відміну від реального, дійсного. Зокрема зазначено, що цінності належать до психічних об'єктів – їх джерелом є наші бажання, інтереси, почуття, ставлення [2]. Формування ціннісних орієнтацій учнів є предметом вивчення філософів, соціологів, психологів, соціологів, педагогів, адже цінності є своєрідною шкалою вимірювання зрілості як окремої особистості, так і суспільства загалом.

З огляду на це основним напрямом діяльності вчителя є формування пізнавальної діяльності учнів, розвиток їхньої емоційно-вольової сфери. У цьому контексті особливої актуальності набуває розроблення теоретичних засад ефективного застосування емоційно-ціннісного компонента в освітньому процесі. На нашу думку, значний потенціал для формування емоційно-ціннісного ставлення учнів має підручник української мови – книжка, «у якій викладено основи знань з певного навчального предмета на рівні сучасних досягнень науки і культури» [3, с. 185], що забезпечує реалізацію сучасних підходів до навчання української мови, виокремлених у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, – особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного.

Важливим складником підручника української мови є навчальний текст, спрямований на засвоєння учнями мовних і мовленнєвих понять, фактів, теорій, таким чином забезпечуючи формування знань про мову як систему, роль мови в житті людини і суспільства, функції мови, мовних одиниць різних рівнів у побудові висловлень різної жанрово-стильової належності тощо. Звісно, що теоретичний матеріал, уміщений у підручнику, зазнає методичної адаптації – спрощеного способу подачі теоретичного матеріалу, почасти з емоційним забарвленням, що відповідає сучасній лінгвістичній теорії, законам логіки, урахує вікові особливості учнів.

Аналіз лінгводидактичної та навчальної літератури уможливив викремлення концептів, до яких необхідно формувати ціннісне ставлення здобувачів освіти в процесі навчання української мови. До них відносимо:

1. Мова – найцінніше надбання людства, скарбниця культурного досвіду народу; функції мови; значення державної мови.

2. Мовлення як інструмент побудови внутрішнього світу, самопрезентації, самореалізації, показник сформованості мовної особистості.

3. Мовна свідомість як «небайдухе ставлення до мови».

4. Мовна стійкість як збереження індивідуальної чи колективної вірності своїй мові, «життєве кредо особистості».

Навчальні тексти підручника мають сприяти формуванню предметних знань і вмінь, емоційно-ціннісного ставлення до мови та її володіння. Це зумовлює їх зміст і побудову (цілісний, перерваний текст). Попри відмінності в способах подання навчальної інформації, спільним має бути наявність у тексті емоційно-ціннісного складника (відображення ціннісних концептів). Досягнути цього можна передусім через показ ролі тієї чи тієї мовної одиниці в мовленні, добір відповідного дидактичного матеріалу для ілюстрування теоретичних положень.

Видається продуктивним багатовекторний підхід до викладу нового матеріалу, передусім шляхом здійснення спостережень над мовленням, порівняння прикладів, через роботу зі схемами, таблицями, хмарами тегів, картами пам'яті, а також роботу з текстом вправи, упродовження вправ інформативного характеру. Ефективним вважаємо залучення до підручника методично адаптованих текстів науковців Б. Антоненка-Давидовича, І. Вихованця, К. Городенської, А. Грищенка, С. Карамана, Н. Клименко, Л. Мацько, М. Пентилюк, М. Плющ, В. Русанівського, П. Селігея, М. Степаненка та ін. Експериментальне дослідження Н. Мордовцевої засвідчує правомірність систематичної роботи з лінгвістичними мініатюрами, що має здебільшого ступеневий характер (ознайомлення з мовним поняттям або явищем під час прочитання лінгвістичної мініатюри; аналіз лінгвістичної мініатюри з подальшим її дискусійним обговоренням; складання власних лінгвістичних мініатюр) [4].

Ми вже зазначали про особливу роль відомостей про традиції, побут, вірування українського народу, мовленнєвий етикет, інформації про відомих українських письменників, художників, історичних діячів, науковців [1, с. 77], що формують ціннісне ставлення до України, її історії, звичаїв, традицій, почуття гордості за свою країну, її кращих представників. Це зумовлює тематику текстів підручника української мови. Водночас зазначимо, що не менш важливо використовувати тексти, що репрезентують моральні, родинні цінності, формують ціннісне ставлення до здоров'я, самовдосконалення тощо.

У нинішніх соціальних умовах гостро стоїть питання добору текстів, оскільки немає однастайності з-поміж авторів підручників, які тексти мають

переважати: уривки класичних творів, творів сучасних письменників, зразки усного розмовного мовлення, яким учень активно послуговується в житті.

Нам видається, що підручник обов'язково повинен містити тексти письменників-класиків, які ілюструватимуть багатство, виражальні засоби української мови, естетику слова. Обов'язковим складником підручника мають стати тексти наших сучасників, які порушують актуальні соціальні проблеми, наприклад, уривки з творів Г. Вдовиченко, С. Гридїна, М. Гримич, Н. Данилюк, М. Жайворона, Г. Потопляк, Б. Томенчука, А. Царук та ін. майстрів слова; відомих журналістів, блогерів, що ілюструють зміни, яких зазнає українська літературна мова у зв'язку з активним розгортанням процесів глобалізації, що зумовлюють збільшення запозичень з різних мов світу. Застосування класичних і сучасних текстів дозволить переконати учнів, що мова – це динамічна система, яка перебуває в постійному розвитку.

Обов'язковим складником підручників обов'язково мають стати тексти зарубіжних письменників, науковців у перекладі українською, які ілюструють здатність української мови передати особливості різних мов.

Сучасні технічні засоби дозволяють подати, крім писемних текстів, усні для прослуховування й подальшої роботи з ними. З. Мацюк і Н. Станкевич зазначають: «Живе усне переконливе мовлення – важливий засіб багатоманітного та різноспрямованого впливу на слухача» [6, с. 61]. Ознайомити учнів із такими текстами можна, застосовуючи відповідне покликання на інтернет-джерело або QR-код.

Отже, підручник української мови має значний потенціал для формування ціннісних орієнтацій учнів.

1. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи: МОН України. К., 2016. 40 с. **2.** Філософський енциклопедичний словник. К., 2002. 744 с. **3.** Словник-довідник з української лінгводидактики. За заг. ред. М. І. Пентилюк. К. 362 с. **4.** Мордовцева Наталія Валеріївна Лінгвістичні мініатюри як засіб удосконалення мовної компетенції учнів 5–7 класів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02; Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2008. 20 с. **5.** Горошкіна О. Лінгводидактичні засади створення підручників з української мови для профільної школи. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філол.* 2010. Вип. 50. С.73–79. **6.** Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: Навч. посібн. 2-е вид. К., 2008. 352 с.